

Tér és társadalom a térbeli igazságosság perspektívájából

Szerkesztői előszó

Space and society from the perspective of spatial justice

Editorial

**TIMÁR JUDIT, KELLER JUDIT, KOVÁCS KATALIN,
VIRÁG TÜNDE**

TIMÁR Judit: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u. 42.; timar.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-5275-6905>

KELLER Judit: tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; keller.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9970-4993>

KOVÁCS Katalin: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; kovacs.katalin@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-1690-2570>

VIRÁG Tünde: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; virag.tunde@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3799-3328>

KULCSSZAVAK: térbeli és társadalmi igazságosság; kohéziós politika; nemzeti területi fejlesztéspolitikák; közszolgáltatások

ABSZTRAKT: A jelen tematikus folyóiratszámában közölt tanulmányok a térbeli és egyben társadalmi igazságosság koncepciója köré szerveződnek. A szerzők és szerkesztők közös célja, hogy ösztönözzék a további hazai kutatásokat, s egyben kapcsolódjanak a nemzetközi tudományos diskurzusok három nagy vonulatához.

Ezek közül az első a térbeli igazságosság társadalomelméleti értelmezése, amelynek három markáns irányzata azonosítható. A Rawls nevével fémjelzett liberális megközelítés alapvetően egy elosztáson alapuló igazságosságfelfogást közvetít, míg a Soja nevéhez kapcsolódó kritikai térszemlélet a kapitalista piacgazdaság meghatározó szerepét hangsúlyozza a társadalmi igazságtalanságok kialakulásában. A posztstrukturalista megközelítés, továbbá a kizárólag a gazdasági rendszerekhez és osztályviszonyokhoz kötött igazságtalanság gondolatán, arra hívja fel a figyelmet, hogy a különböző társadalmi csoportok a társadalmi igazságtalanságokat eltérően élik meg.

A nemzetközi viták második nagy vonulatának fókuszában a társadalmi és térbeli igazságosság viszonyának eltérő térfelfogásai állnak, amelyek közös jellemzője, hogy a társadalmi igazságtalanságot egy olyan relacionális térfelfogásba ágyazva tárgyalják, amelyen keresztül (amely által) a társadalmi viszonyok (újra)termelődnek. Ez a relacionális térfelfogás a térbeli elrendeződéseket az őket létrehozó és újratermelő társadalmi folyamatokkal együtt elemzi. Ezért az e szemléletet követő kutatásokban központi helyet kapnak az olyan, e lapszám tanulmányaiban is elemzett térbeli és társadalmi igazságtalanságok, mint a hátrányos helyzetű csoportok szegregációja, a súlyosbodó környezeti

problémák, vagy a szolgáltatásokhoz, helyi erőforrásokhoz való hozzáférés, a közös eredményekből és javakból való részesedés egyenlőtlenségei.

A nemzetközi diskurzusok harmadik áramlata a térbeli igazságosság-konceptió gyakorlati alkalmazhatósága körüli vitákat jeleníti meg. Ezeknek egy része a terület- és településfejlesztésben, míg egy másik a társadalmi mozgalmak világában vizsgálja a fogalom alkalmazhatóságát, a lehetőséget a gyakorlatban való érvényesítésére. Ezek az elemzések különösen tanulságosak lehetnek a kezdeti szakaszban lévő magyarországi térbeli igazságosság-kutatások számára, mert arra törekszenek, hogy az igazságosságkonceptió segítségével kritikusan értékeljék a különböző fejlesztési politikákat, programokat, intézményi gyakorlatokat.

A lapszámban megjelenő, elsősorban a RELOCAL kutatáshoz kapcsolódó tanulmányok a különböző szereplők horizontális és vertikális kapcsolatainak vizsgálatán keresztül arra fókuszálnak, hogy a helyi szereplőknek, legyenek önkormányzatok, civil vagy egyházi szervezetek, milyen lehetősége és mozgástere van a helyi fejlesztési igények és elképzelések megvalósítására, ehhez milyen erőforrásokat tudnak mobilizálni, illetve hogy ezek hogyan illeszkednek a közpolitika fejlesztési céljaihoz és intézményeihez. Az elemzések többek között rávilágítanak arra, hogy az EU kohéziós politikája csak korlátozottan járul hozzá a térbeli igazságosság nagyobb mértékű megvalósulásához.

Judit TIMÁR: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Szabó Dezső u. 42., H-5600 Békéscsaba, Hungary; timar.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-5275-6905>

Judit KELLER: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u. 4., H-10977 Budapest, Hungary; keller.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9970-4993>

Katalin KOVÁCS: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u. 4., H-1097 Budapest, Hungary; kovacs.katalin@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-1690-2570>

Tünde VIRÁG: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Tóth Kálmán u. 4., H-10977 Budapest, Hungary; virag.tunde@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3799-3328>

KEYWORDS: spatial and social justice; cohesion policy; domestic territorial development policies; public services

ABSTRACT: The studies of this special issue focus on the concept of spatial and social justice. The editors' and authors' shared aim was to stimulate further research on spatial justice in Hungary, and to connect to its three main strands in international academic discourse.

The first strand concerns social theories on spatial justice with three marked streams. The liberal stream drawing on Rawls' theory on social justice defines justice based on distribution. Soja's critical spatial approach emphasizes the role of capitalist market economy in the emergence of social injustices. Transcending the concept of social justice linked exclusively to economic production systems and class relations, the post-structuralist approach highlights the various ways different social groups experience social injustices.

The second strand of academic debates on social and spatial justice are related to different spatial conceptions, which are all linked by a relational approach that views social injustice embedded in the (re)production of social relations. This relational approach analyses spatial configurations in relation to the social processes that are (re)producing them. Studies in this vein, also followed by most papers in this special issue, concentrate on such instances of social and spatial injustice as the segregation of disadvantaged social groups, inequalities related to environmental problems, access to public services and resources as well as to participation in the share of public goods.

The third strand of discourse pertains to the practical applications of the concept of spatial justice. One stream within this approach examines the practical application of the concept in territorial and local development policies, while another discusses its applicability in social movements. These studies can be particularly instructive for spatial justice research in Hungary in its start-up phase, since they aim to critically evaluate different development programmes and institutional practices through the concept of spatial justice.

By studying the horizontal and vertical relations of various developmental actors, most of the studies in this special issue, linked to the RELOCAL research project, focus on scrutinizing local actors' - local governments', NGOs' or church-related organizations' - room for manoeuvre to implement place-based development needs and goals, the kinds of resources they can mobilize for these goals and the way these are accommodated by the overall goals of domestic policies and institutions. Some of the findings indicate that EU cohesion policy has only limited capacities to trigger more extensive implementations of spatial justice.

Bevezetés

Harmincöt évvel ezelőtt e folyóirat alapításának célja az volt, hogy tér és társadalom viszonyának jobb megértését szolgáló tanulmányokat tegyen közzé. Ehhez a jelen tematikus szám írásai a térbeli (ezzel együtt a társadalmi) igazságosság koncepciójával kapcsolatos írásokkal igyekeznek hozzájárulni. A tanulmányok egy 2021 májusában zárult Horizon 2020 kutatáshoz kapcsolódnak. Hat írás szerzője a *Resituating the Local in Cohesion and Territorial Development*¹ (RELOCAL) projektteam tagja volt, három tanulmány szerzőjét a szerkesztők hívták meg.

A „társadalmi igazságosság” (*social justice*) fogalom használatát a 19. század végétől eredeztetik (Miller 1999, idézi Madanipour et al. 2021). Ezzel szemben a „térbeli igazságosság” (*spatial justice*) fogalom bevezetését Soja egy 1973-as kéziratot munkában (O’Laughlin 1973, idézi Soja 2009), míg első publikált említését Pirie (1983) egy évtizeddel később megjelent tanulmányában találta meg. Közvetlen előzményének legtöbbször Davies (1968, idézi Holloway 1998) „területi igazságosság” (*territorial justice*) fogalmát tekintik, amit a szerző a társadalmi igazságosság liberális koncepciójára alapozott és a „térbeliség” dimenziójába helyezett. Davies szerint a bizonyos szolgáltatások esetében működő, „mindenkinek szükségletei szerint” elosztási elv a legmegfelelőbb a különböző területek közti elosztást illetően is, vagyis: „minden területnek az ott lakó népesség szükségletei szerint”. Az előbbi, szolgáltatások kapcsán megfogalmazott kritériumot a társadalmi igazságosság azonosítására alkalmazta, az utóbbival a területi igazságosságot definiálta (Davies 1968, 16., idézi Holloway 1998, 88.).

A fogalmat David Harvey városkutatásokat forradalmasító *„Social Justice and the City”* című könyvének gondolamenete tette ismertté: a területi igazságosságot ő a társadalmi igazságosság (mint „igazságosan elért igazságos elosztás”) koncepciójának „földrajzi változataként” írta le (Harvey 1973, 98.). A későbbiekben tér és társadalom viszonyának különböző kérdéseit fókuszba helyezve, a „területi”, majd „térbeli” igazságosság fogalmának olyan változatai tűntek fel a szakirodalomban, mint a „városi társadalmi igazságosság” (Newman 2009), az „igazságos

város” (Fainstein 2010), az „igazságtalanság urbanizációja” (Merrifield, Swyngedouw 1996) vagy a „társadalmi-térbeli igazságosság” (Hadjimichalis 2011).

A magyarországi térkutatásokban e terminológiák bármelyikénél korábban kapott figyelmet a „környezeti igazságosság” több tudományág érdeklődését kiváltó (Málovics et al. 2014; Nagy 2020), a térbeli igazságosságéhoz szorosan kapcsolódó koncepciója. Ez a hazai viszonylatban mérhető időbeli előny azonban más jelentést kap nemzetközi összehasonlításban: ahogy e tematikus számban Nagy Gyula (2021) elméleti áttekintése is rámutat, a környezeti igazságosságról szóló kutatási eredmények egyelőre alig kapnak hangot Magyarországon, illetve Kelet- és Közép-Európában. Ennél is nagyobb késésben van azonban a térbeli igazságosság tanulmányozása. Néhány hazai regionális kutatót és geográfust leszámítva, akik e fogalmat már kissé korábban felvették szótárukba (lásd Fehér et al. 2016; Móricz 2012; Pál, Boros 2010), a térbeli igazságosságról csak két-három éve olvashatunk, főleg empirikus elemzésekben (Keller 2020; Keller, Virág 2019, 2021a; Nagy 2019; Virág, Jelinek 2019), ritkábban elméleti munkákban (Benedek 2019; Nagy 2020). Valójában csak most válhatunk részesévé a „spatial justice” több évtizedre visszatekintő, nemzetközi tudományos (és politikai) diskurzusa 2010-es években indult második nagy hullámának, aminek a létezését Jones és társai (2019) kvantitatív elemzése tette egyértelművé. Jelen tematikus folyóirat-szám ezt az épp csak, hogy megindult fellendülést kívánja erősíteni, az itt közölt tanulmányokkal is azt a tudást bővíteni, aminek a birtokában, további vizsgálatok eredményeivel együtt, sikeresen kapcsolódhatunk a nemzetközi viták legalább három nagy vonulatához. Ezek a következők: i) a térbeli igazságosság értelmezésének társadalomelméleti megközelítései, ii) a társadalmi és térbeli igazságosság viszonyának konceptualizálásában kifejeződő térfelfogások, iii) a térbeli igazságosság-koncepció gyakorlati alkalmazhatósága körüli viták.

A térbeli igazságosság-koncepció különböző társadalomelméleti megközelítései

A térbeli igazságosság koncepciójának megalkotásakor a kutatók többnyire a társadalmi igazságosság elméleteiből indulnak ki. Az ezek közötti, s ebből adódóan az igazságos társadalom jegyeinek, illetve megvalósíthatóságának eltérő meghatározásaiban megmutatkozó különbségek mögött általában háromféle társadalomelméleti szemléletet különítenek el (Blomley 2009; Laws 1994):

- A *liberális* politikai elméletből táplálkozó elgondolások alapvetően John Rawls (1997 [1971]) univerzális elvek meghatározására törekvő igazságosságelméletéhez nyúlnak vissza. Ő a haszonelvűséggel szemben a méltányosságként fel-fogott igazságosság mellett érvel. A társadalom alapszerkezetére vonatkozó igazságosság két elvét írja le, amelyek alapján a társadalmi és gazdasági előnyök elosztása történik. Az első az egyenlő (minden személyt jogszerűen

megillető, másokéval összeegyeztethető) szabadság elve. Amennyiben ez megvalósul, úgy a fennálló társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségek akkor eredményezhetnek igazságos berendezkedést, ha a különböző „természetes adottságok” (szellemi képességek, fizikai erő stb.) kibontakozását megengedő társadalmi különbségek elve érvényesül. Ezen elv alapfeltétele az, hogy bármely „pozíció, hivatal” „mindenki előtt nyitva álljon” (méltányos esélyegyenlőség), így a hátrányos helyzetűek számára is lehetőség nyíljon az előrelépésre (Rawls 1997, 87.). Az ilyen elveket követő igazságos társadalomszervezés/módszer (eljárás) következménye lesz a javak elosztásában kifejeződő igazságos végeredmény, ezért Rawls (1997 [1971]) az eljárási igazságosságot tekinti szükséges kiindulópontnak.

Ez a liberális szemléletű, elosztáson alapuló igazságosság-felfogás – miközben az idők folyamán számos kritika érte – a mai napig jelen van a térbeli igazságosság értelmezésében is. Számos tanulmányban megtalálható Davies (1968, idézi Holloway 1998) már említett területi igazságosság-konceptiójától David Smithnek (1994), többek között a posztzocialista városi átalakulás igazságosságát/igazságtalanságát is értelmező közismert munkáin át egyes magyarországi publikációkig. Az egyenlőtlenségek térbelisége szempontjából relevánsnak tekintett rawls-i gondolatokból kiindulva állítja Benedek József, hogy a méltányosságként értelmezett térbeli igazságosság „a javak és jövedelmek igazságos és méltányos társadalmi és térbeli elosztása” (Benedek 2019, 110.).

- A „kritikai térszemléletű” (Soja 2009) társadalmi igazságosság-kutatásokban különösen népszerű a *marxista* megközelítés, ami részben a liberális nézeteken alapuló területi igazságosság-konceptió kritikájából fejlődött ki. Harvey (1973, 1996) maga is az elosztáson alapuló igazságosság-fogalomból indult ki, s innen jutott el ahhoz, hogy a termelés, a kapitalista piacgazdaság meghatározó szerepét hangsúlyozza a társadalmi igazságtalanságok kialakulásában. Holloway, többek érvelésére hivatkozva, a marxista kritikának azt az elemét emeli ki, amely szerint a liberális értelemben vett területi igazságosság egy reformista megközelítés, ami „nem kérdőjelezi meg a rendszer alapvető egyenlőtlenségeit” (Holloway 1998, 88.). A marxista gondolkodásban lényeges kérdés, hogy vajon el lehet-e érni társadalmilag igazságos elosztást egy olyan egyenlőtlenségekkel átitatott termelési módban, mint a kapitalizmus. A marxista politikai gazdaságtan több művelője szerint csak a termelési mód teljes átalakításával, míg mások szerint bizonyos módosításaival is van erre esély (Newman 2009).
- A *posztstrukturális* megközelítés továbblép a kizárólag a gazdasági rendszerekhez és osztályviszonyokhoz kötött igazságtalanság gondolatán, és többek között azt hangsúlyozza, hogy a különböző társadalmi csoportok eltérően élik meg a társadalmi igazságtalanságot (Blomley 2009; England 1994; Knopp 1994; Newman 2009). Iris Marion Young (1990) a kizsákmá-

nyolás mellett az elnyomás olyan további forrásait különbözteti meg, mint a marginalizáció, a hatalomnélküliség, a kulturális imperializmus és az erőszak. Szerinte a társadalmi igazságossághoz egy deliberatív (diszkurzív) demokrácián keresztül vezet az út, melyben az eltérő identitású társadalmi csoportok meg tudják erősíteni önmagukat és függetlenségüket.

A társadalmi, s ebből következően a térbeli igazságosság koncepciójának különböző megközelítései nemcsak folyamatosan formálódnak, miközben jelentős részben építkeznek a kölcsönös kritikákból, de mindmáig egyidejűleg jelen vannak a tudományos diskurzusokban. Harvey (1992) például maga is reagált Young (1990) bírálataira, s miközben továbbra is az osztályalapú politikát részesíti előnyben a „különbözőség” politikájával szemben, elfogadja az igazságosság Young (1990) által meghatározott, fent említett öt dimenzióját, sőt azokat egy hatodikkal egészíti ki. Az intergenerációs társadalmi igazságosság megvalósításában ugyanis fontos szerepet tulajdonít a társadalmi beavatkozások ökológiai hatásainak (Harvey 1992), ami a környezeti igazságosságnak is definitív eleme (Nagy 2020, 2021). Young (1990) azon érvelése viszont, mely az identitás és a különbözőség szempontját helyezi az elnyomáshoz kötött igazságtalanságfogalom középpontjába, újabb kritikát váltott ki, és az elválasztás helyett a szolidaritás egyetemes kötelékeinek keresését is magával vonta (lásd Dikeç 2001; Smith 1997, 2000). Dikeç (2001) ezt az etikai-politikai köteléket Balibár (1997, idézi Dikeç 2001) ún. „*égalité*” (egyenlőség-szabadság) fogalmában találta meg, abban ugyanis az igazságtalansággal szembeni fellépés nem mint a sajátosságok/különbségek, hanem inkább mint az egyenlőség és szabadság nevében kifejtett cél kap értelmet.

Eltérő térfelfogások a társadalmi és térbeli igazságosság viszonyának értelmezésében

A társadalmi és térbeli igazságosság viszonyáról alkotott vélemények különbözőségét általában nem a fent bemutatott társadalomelméleti eltérésekkel hozzák összefüggésbe. Úgy tűnik, inkább a térfelfogások különbségei differenciálják a nézeteket, s hogy ennek a differenciálódásnak kevésbé bontakozik ki olyan, korszakokat kirajzoló történeti íve, mint magának az igazságosságkonceptió formálódásának. Egyfajta magyarázatul szolgálhat erre, hogy az a nagy váltás, amit a társadalomföldrajzban az abszolút tér hosszú ideig uralkodó felfogása után a relacionális térelméletek hoztak (lásd Faragó 2018), nagyjából az 1970-es évekre tehető. Vagyis épp akkorra, amikor kezdetét vette a társadalmi igazságosság geográfiai szemléletű „újragondolása”, amire a relacionális térelméletek megjelenése rögtön termékenyítőleg hathatott.

Holloway (1998, 14.) következtetései, úgy tűnik, nem illeszkednek ebbe a jellemzésbe. Ő egyértelműen összekapcsolja a Davies-féle területi-igazságosság, valamint a liberális szemléletű társadalmi igazságosság-konceptiót a relatív tér

koncepciójával (lásd Tagai 2018), mint írja, a „passzív tér felfogásával”. Olyan nézetekkel, melyek a teret a különböző társadalmi-gazdasági viszonyok tartályának tekintik. A társadalmi igazságosság posztstrukturalista értelmezését ugyanakkor csak egy relacionális térfelfogással tartja összeegyeztethetőnek, melyben a térszerkezet nem egy aréna, hanem olyan közeg, amelyen keresztül (amely által) a társadalmi viszonyok (újra)termelődnek. Úgy véljük, ez nem zárja ki, hogy a társadalmi igazságosságot kritikai, de nem posztstrukturalista megközelítésben értelmező kutatók ne vélekedhessenek ehhez hasonlóan tér és társadalom viszonyáról. Mint az alábbi példák mutatják, ők többnyire az abszolút térben való gondolkodás kritikáján keresztül tudják egyértelművé tenni saját nézeteiket. Erre utalnak az olyan megállapítások, mint például Dabinetté (2011, idézi Jones et al. 2019), aki szerint nem tekinthetünk úgy a térre, mint az igazságosság tartályára. Madanipour és társai (2019) hangsúlyozzák, hogy ez a relacionális térfelfogás ad lehetőséget a térbeli igazságosság olyan koncepciójának megalkotására, ami – szemben a társadalmi igazságosság felfogásával – nem dichotómiaként kezeli az elosztási és az eljárási igazságosságot, hisz a tér e koncepciója „nem választja el a térbeli elrendeződéseket azokatól a folyamatoktól, melyek létrehozzák őket (Lefebvre 1991 [1974])” (Madanipour et al. 2021, 6.). Nem véletlen, hogy Dikeç (2001) szerint a tér társadalmi termelésének, melyen keresztül olyan, igazságtalanságnak tekintett problémák jönnek létre és termelődnek újra, mint a szegregáció, a kirekesztés vagy a társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek, központi helyet kell kapnia az igazságtalanság vizsgálatában.

Soja (2010) az ilyen kritikai tér- és társadalomelméleti megközelítések fontosságát kiemelve az „igazságosság kritikai teremtéséről” értekezik. Úgy véli, a térbeli igazságosság nem csupán a társadalmi igazságosság egy változata, nem pusztán az igazságosság egy földrajzi dimenziója. Szerinte az igazságosság eredendően térbeli, és ezért térbelisége nemcsak egy leíró, materiális dimenzió, de egyben magyarázó, teremtő erő is.

Nézetek a térbeli igazságosság-koncepció gyakorlati alkalmazhatóságáról

E folyóirat szám szerkesztési elveihez s tanulmányaihoz talán azok a nemzetközi tudományos (és politikai) diskurzusok állnak legközelebb, melyek a térbeli igazságosság gyakorlatairól (*practices of the spatial justice*) folynak. Ezeknek itt főleg két, az alábbiakban részletezett vonulata tarthat számot érdeklődésre: az, amelyik a térbeli igazságosság koncepciójának alkalmazhatóságát a terület- és településfejlesztésben, valamint az, amely ugyanezt a társadalmi mozgalmak világában vizsgálja.

E diskurzusokra a még csak kezdeti szakaszában lévő magyarországi térbeli igazságosság-kutatások perspektívájából tekintve, különösen tanulságosak lehetnek azok az elemzések, amelyek az igazságosság-koncepció segítségével kritikusan

értékelik a különböző fejlesztési politikákat, programokat, intézményi gyakorlatokat. Az ilyen ágensközpontú vizsgálatokban ugyanis gyakran kapcsolják össze a fejlesztők és a kutatók szerepének tanulmányozását. Jó példa erre Fainstein (2010) nagyívű munkája, amelyben a méltányosság, a demokrácia és a diverzitás fogalmaiból alkotja meg az igazságosság városközpontú, a megértéshez és a megvalósításhoz is támpontot nyújtó elméletét. A mindennapi fejlesztési gyakorlatokat olyan fontos kérdések végig gondolásával támogatja, mint, hogy milyen minőségi jegyei vannak az igazságos városnak; mennyire valósultak meg e kritériumok különböző nyugati városokban és azok fejlesztési programjaiban; hogyan befolyásolja mindezt a nemzeti kontextus vagy a globális verseny, milyen szubnacionális stratégiákat kellene követni a társadalmi igazságosság megvalósításához; lehet-e egyszerre támogatni a növekedést és a méltányosságot; vajon a növekvő társadalmi részvétel nagyobb fokú igazságosságot eredményez-e. Nem véletlen, hogy szerinte már az a kutatói szerepvállalás is érzékelhető változásokat hozhat, mellyel arra ösztönzik a döntéshozókat, hogy tegyék az igazságosságot a várospolitikák fő szempontjává.

Míg Fainstein (2010) munkájához hasonlóan a térbeli igazságosság-kutatások több évtizeden át városcentrikusak voltak, az utóbbi időben már az uniós lépték, illetve kifejezetten az EU regionális politikája is egyre nagyobb figyelmet kap. Hadjimichalis (2011) például a 2008-as pénzügyi válságot követő időszak európai regionális egyenlőtlenségei mögött húzódó okokat boncolgatva azt találta, hogy gyakran figyelmen kívül hagyják a progresszív tervezés olyan alapértékeit, mint a társadalmi-térbeli igazságosság és a szolidaritás. Ezért a helyzetért az egyre jobban terjedő neoliberális város- és regionális fejlesztési diskurzust is felelősnek tartja, szerinte ugyanis a regionális elméletekben és az alkalmazott kutatásokban egy depolitizáló tendencia érhető tetten, amely nem ad választ a válság vagy a térbeli egyenlőtlenségek kérdéseire. Madanipour és társai (2021) az EU kohéziós politikáját és reformjait vetik történeti vizsgálat alá. Az elemzéshez kifejlesztett térbeli igazságosság-konceptiójuk segítette feltárni, hogy a területi kohéziós megközelítés, ahelyett, hogy integrálná a teret és a társadalmat, az elosztási és az eljárás igazságosságot, valamint az interregionális és intraregionális kohéziót, csapong ezek között. Ők ezzel magyarázzák, hogy ez a politika csak korlátozottan járul hozzá a térbeli igazságosság nagyobb mértékű megvalósulásához. Jones és szerzőtársai (2019) szerint az EU térbeli egyenlőtlenségekkel kapcsolatos politikáihoz, beleértve a kohéziós politikát, el sem ért a térbeli igazságosságról szóló új diskurzushullám. Számos lehetséges előnye mellett érvelve, ők a térbeli igazságosság koncepciójának alkalmazását a városi mellett más léptékekre, így a régiókra is kiterjesztenék. Meggyőződésük szerint ettől a koncepciótól komolyabb sikerek remélhetők, mint azoktól, amelyek segítségével jelenleg keresnek megoldásokat az Európán belüli társadalmi-térbeli egyenlőtlenségek problémáira (Jones et al. 2019).

Hasonlóan kritikus szemlélet jellemzi a kutatásoknak azt a másik nagy vonulatát, amely a *civil szféra*, a *társadalmi mozgalmak* igazságosságért, igazságos térréért folytatott küzdelmének napi gyakorlatait igyekszik megérteni. Dikeç (2001) történeti áttekintése szerint az 1990-es években az identitás és a különbözőség szerepének hangsúlyozásával együtt, a figyelem az igazságosság kutatásáról egyre inkább az igazságtalanság vizsgálata felé fordult. Néhányak szerint ugyanakkor az egyenlőtlen földrajzi fejlődést mint a térbeli igazságtalanság egy formáját a kapitalizmus immanens részének tekintő neo-marxista kritika kevés esélyt hagy a változás reményének, az e reménybe kapaszkodó társadalmi mozgalmaknak, ezért e megközelítés követői újabban az igazságtalansággal való szembenállás vizsgálatát tartják célravezetőbbnek (Morange, Fol 2014). Hasonló megfontolásból emel szót Lees (2014, 937.) a „városi igazságtalanság nyitottabb és reményteljesebb nyelvezetének” alkalmazásáért, s teszi le a voksát az igazságtalansággal (pl. a dzsentifikációval) szembeni *ellenállás* kutatása mellett. Az ilyen kutatások kiváló lehetőséget nyújthatnak a politikai és a tudományos diskurzusok összekapcsolására. Ahogy a Soja (2010) által idézett Jon Liss, a Városhoz Való Jog Szövetsége társalapító aktivistájának véleménye alátámasztja, a térbeli igazságosság mint normatív koncepció kutatóinak folyamatos vitát kell folytatnia arról, hogy a tételmeletek téggyakorlatokká alakításában milyen lehetőségek nyílhatnak a politikai metaforák, a térbeli igazságosság és további alternatív narratívák stratégiai fontosságú mobilizálására.

A tematikus szám tartalma

A tematikus szám első (Egyenlőtlenség, igazságtalanság és fejlesztés) blokkjának tanulmányai különböző léptékű és típusú egyenlőtlenségeket tárnak fel. Az ötből négy a RELOCAL projekt keretében született esettanulmányok másodelemzésére épít, míg egy tanulmányt csupán a témája, a környezeti igazságosság köti a RELOCAL projekthez, és ezzel a tematikus számhoz.

A blokkot egy Németh Nándorral készült interjú vezeti be, aki a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alkalmazottjaként négy éve dolgozik elnyomorodott falvak további lecsúszásának megakadályozásáért. Olyan komplex helyi fejlesztések fűződnek a nevéhez, amelyek egyszerre szolgálják a szegénységbe süllyedt családok megélhetési körülményeinek javítását, és egyengetik a következő generáció, a gyerekek útját jobb oktatással, közösségi gondoskodással. A helyi gazdaságfejlesztést Nándor a szülőfalujában, Gyulajon kezdte. Ott tanulta meg a fejlesztői ambíciókat összhangba hozni a szegény sorsú, foglalkoztatáshoz nem szokott, de munkára vágyó, igyekvő emberek korlátok közé szorult, folyamatos megerősítést igénylő fogadókészségével, alkalmasságával. Gyulajon sikerült először egy mintegy ezer lakosú, túlnyomórészt romák által lakott falu gazdasági újraélesztését elindítani több támogatási csatornából, a falu és a rászoruló adottságaihoz mért/

illeszkedő programokkal és maximális *jelenléttel*. A szónak itt több jelentése van, mert utal a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjára, amely Gyulajon is egyfajta támogató közeget teremtett a helyi fejlesztések számára, főleg a közösségfejlesztés és a szociális munka eszközeivel. De kifejezi azt is, hogy a sikerhez szükség volt arra is, hogy a nyertes pályázatok néhány évig megélhetést adjanak nemcsak a rászorulóknak, hanem a fejlesztőknek, köztük Nándornak is. Amit Gyulajon megtanult, azt néhány éve a Magyar Máltai Szeretetszolgálat alkalmazottjaként a Felzárkózó Települések Program (FETE) gazdasági és foglalkoztatási szakterületének vezetőjeként igyekszik hasznosítani. Az interjúban szakmai útjáról, kikristályosodó fejlesztési filozófiájáról, a FETE szakterületi vezetőjeként pedig a felzárkózást célzó fejlesztés kihívásairól beszél.

Az első tanulmányt Tagai Gergely jegyzi, aki arra vállalkozott, hogy elemezze a közérdekű szolgáltatások szerepét a térbeli igazságosság érvényesülésében. Írása első részében európai uniós dokumentumok és alapos szakirodalmi áttekintés alapján mutatja be a közérdekű szolgáltatások típusait és azt a szerepet, amelyet az EU működésében és értékrendszerében betöltenek. Ez pedig a közösségi elköteleződés a kölcsönös segítségnyújtás (szolidaritás), a társadalmi kohézió és a piaci alapú gazdasági működés iránt. A szerző azonban rámutat arra, hogy a két pillér viszonyát az egymásnak való ellentmondás és nem a harmonikus összefonódás jellemzi, amennyiben makroszinten a piaci alapú gazdasági működés szempontjai – ezek egyik kulcseleme a szolgáltatások szabad áramlása – nem a szolidaritás és a társadalmi kohézió irányába mutatnak, hanem a tagállamok közötti fejlettségbeli különbségek kihasználásában és fenntartásában érdekeltek. Ugyanilyen lényeges, egyenlőtlenségeket és igazságtalan térbeli-társadalmi helyzeteket generáló tényező, hogy a tagállamokon belül, helyi szinten messzemenően nem biztosított a közérdekű szolgáltatások akár csak hasonló mértékű és minőségű elérhetősége. Az írás hat esettanulmányt elemez, amelyek a volt szocialista országokban élő, sérülékeny, esetenként kirekesztett, stigmatizált társadalmi csoportok nézőpontjából mutatnak rá arra, hogy a fizikai infrastrukturális elemek, intézményi hiányosságok és társadalmi hátrányok, mindenekelőtt az érintett társadalmi csoportok kiszolgáltatott, függő helyzete olyan egymásba fonódó problémahalmazt alkotnak, amely a térbeli igazságtalanságok rendszereszerű újratermeléséhez vezetnek (Tagai 2021).

Az egyenlőtlenségek keletkezésének és fennmaradásának okait más léptékben és elemzési keretben, de végső soron ugyanarra a tényezőre vezeti vissza a következő, angol nyelvű tanulmány Vincze Enikő tollából. Ez pedig nem más, mint a tőkefelhalmozás, illetve az annak érdekeit szolgáló állampolitika és közpolitikák összefonódó logikájából fakadó kapitalista berendezkedés, amely természetes folyamánynak, nem pedig térbeli igazságtalanságokat okozó anomáliának tekinti az egyenlőtlenségeket. A szerző szerint a kapitalizmus okozza és termeli újra különböző területi szinteken az egyenlőtlenségeket, amelyekkel szemben a leküzdésüket célzó, projektalapú helyi fejlesztések végső soron hatástalanok. A

cikk négy, Romániában készült esettanulmányra támaszkodik. Három ezek közül városi szegregátumokban élő, főleg roma családok lakhatási körülményeinek és szolgáltatásokkal való ellátásának javítását célzó projektekről szól, ide értve a deszegregációt és az illegálisnak minősülő lakások legalizálását. A negyedik esettanulmány a LEADER program megvalósításának ellentmondásait elemzi egy helyi akciócsoport példáján. Minden esetleírás alapvető problémákat tár föl a térbeli igazságtalanságok tompítását célzó projektekről és intézményi kapcsolataikról, legyen szó a tervezés hibáiról és a hiányzó elkötelezettségről (Pata Cluj); a megfelelő törvényi keretek hiányáról (Mălin-Codlea); a fejlesztések megvalósítását gátló ingatlanulajdoni és nyilvántartási zűrzavarról, a projektkényszerről (Plumbuița PIDU); továbbá azokról az árulkodó ellentmondásokról, amelyek a fejlesztési igények, a pályázati rendszer bonyolultsága és az elérhető támogatási összegek között feszülnek (Mara Natur LEADER LAG). A végeredmény minden esetben ugyanaz: a probléma töredékét kezelő, csekély hatékonyságú projektek, amelyek a térbeli igazságtalanság megnyilvánulásait nem tudják tartósan orvosolni, sőt, új egyenlőtlenségeket szülnek. A tanulmány végkövetkeztetése szerint nemcsak az egyenlőtlen területi fejlődés okoz igazságtalanságot, hanem az igazságtalanság megszüntetését/tompítását célzó intézményrendszer is, amely strukturális okokból és lényegét tekintve igazságtalan (Vincze 2021).

A harmadik, szintén angol nyelvű tanulmány szerzője, Nagy Gyula tíz éve folytatott kutatásainak eredményeit foglalja össze a környezeti igazságosságról szóló munkájában. Írása első részében a fogalom hazai és nemzetközi szakirodalomban használt értelmezési kereteit mutatja be. A környezeti igazságosság minden ember azon jogát jelenti, hogy élhető, egészséges környezetben éljen, s azt a következő generáció számára is megőrizze. Eme vágyott állapot elérését és fenntartását azonban mindazon komplex tényezők gátolják, amelyek a környezeti igazságosságot/igazságtalanságot is konstituálják, legyenek azok természeti, gazdasági, politikai vagy éppen a térbeliséggel összefüggő tényezők. Eme komplexitás mellett a környezeti igazságtalanság azonosítását és kiküszöbölését tovább nehezítik a percepcióban fennálló különbségek, amelyek miatt ritkán van egyetértés a felek között az igazságosságon esett csorba mibenlétének, mértékének, és az okozott kár arányos és igazságos kompenzálása tekintetében. Fokozottan igaz ez a közép-kelet-európai régió országaira, ahol a rendszerváltozást megelőző időszak környezetet kizsaroló, a környezetvédelemben súlyos mulasztásokat vétő környezetpolitikájának lenyomatai számos, nem kevésbé súlyos igazságtalanságokkal gyarapodva, ma is fellelhetők. Nagy Gyula tanulmányának empirikus hátterét egy komplex, kvantitatív és kvalitatív módszertani apparátust egyaránt felvonultató kutatás jelenti, amelyet négy, a környezeti katasztrófák által veszélyeztetett területen végzett: ezek áradások és belvív által veszélyeztetett területek, mint a Beregi Tisza mente, a Sajó- és Bódvavölgy, Domaszék-Baktó térsége, továbbá a vörösiszap-katasztrófa által sújtott települések, Kolontár és Devecser. A tanulmány végső megállapításai szerint i.) nem elégséges mértékű a veszélyezte-

tett területek lakosságának bevonása a döntésekbe, ami tartós környezeti válsághelyzet kialakulásával veszélyeztet; ii.) a felmérések súlyosbodó környezeti igazságtalanságról vallanak, amelyet az elszegényedő, marginalizálódó lakossági csoportok egyre kiszolgáltatottabb helyzete okoz; közöttük többségben vannak a romák, ami egyes vidékeken etnikai színezettel súlyosbítja a környezeti igazságtalanságot (Nagy 2021).

A következő tanulmány szerzői, Elizabeth Brooks és Kovács Katalin is éltek az angol nyelvű közlés lehetőségével. Írásukban az Európai Unió vidékfejlesztési gyakorlatában harminc éve jelen lévő LEADER programot elemzik abból a nézőpontból, hogy működés módja mennyire független a kormányzati szereplőktől, hogy a decentralizált megvalósítás együtt jár-e széles körű autonómiával és erősödő demokráciával, ami azután a térségi igazságosságra is pozitívan hat. A szerzők két esettanulmány összehasonlító másodelemzését végezték el, az egyik esettanulmány egy angol, a másik egy magyar akciócsoport működését dokumentálja az elmúlt két programozási ciklusra koncentrálnak, de érintőleg a korábbi periódusokra is visszatekintve. Ez utóbbi tükrében derült fény arra, hogy a LEADER program megvalósítása során egyre nagyobb befolyásra tettek szert a nemzeti kormányzatok, ami ugyan szükségszerű következménye volt annak, hogy a program kikerült a kísérleti fázisból, azonban egyes országokban negatív következményekkel járt. Ezek közé tartozik a korrupcióval szembeni fokozottabb sérülékenység, vagy éppen a korrupció ellenében, a bizalom hiányától vezéreltetve fogantatott, túlzó mértékű, bürokratikus ellenőrzés, ami máig jellemzi, többek között a magyar programmegvalósítást. Az elemzés kimutatta, hogy egy-egy ország közigazgatási berendezkedése és kultúrája milyen nagymértékben meghatározza a központi kormányzat beavatkozási potenciálját. A két LEADER program összehasonlítása azzal a meglepő eredménnyel járt, hogy a központi kormányzat az angol akciócsoportok fejlesztési stratégiájába avatkozott be jobban és nyíltabban a 2008-as gazdasági világválság idején. A magyar programmegvalósítást általában jellemezte az erős központi irányítás és kontroll, de a 'kialkudott'/elfogadott helyi fejlesztési stratégiák, azok prioritásai érintetlenek maradtak, ha volt beavatkozás, az a bürokrácia leple alatt történt, elmaradt tenderek, forrás-átcsoportosítások stb. formájában. A szerzők nem zárják ki, de nem tekintik automatizmusnak sem azt a feltételezést, hogy a LEADER program decentralizált megvalósítása pozitív hatást gyakorolhat a térségi/társadalmi igazságosságra az olyan mechanizmusokon keresztül, mint a több és célzott társadalmi részvétel, az ennek révén megerősödő helyi demokrácia és autonómia. Sőt, arra sorakoztatnak fel példákat, hogy a LEADER-demokrácia inkább tekinthető a vidéken élő képzettebb, tapasztaltabb, módosabb társadalmi csoportok demokráciájának, mint a széles körű, a legkiszolgáltatottabb rétegeket is integráló közösségfejlesztési gyakorlatnak (Brooks, Kovács 2021).

Végül, az első blokk utolsó tanulmánya egy sajátos szervezeti forma, a zöldség- és gyümölcsstermesztőket integráló termelői és értékesítő szervezet (TÉSZ)

társadalmi hatásairól szól a szentesi DélKerTÉSZ példája alapján. A szóban forgó TÉSZ szövetkezetként működik, mivel megalakulásakor, a kétezres évek elején, ez volt az egyetlen választható szervezeti forma, ám ezt a korlátozást azóta feloldották. Ma már társasági formában is működnek TÉSZ-ek, ami jól mutatja, hogy ezek a szervezetek elsősorban piaci szereplők, tagjaik érdekében talpon kell maradniuk a piaci versenyben, amely az ország legnagyobb, szentesi termelői és értékesítő szervezete esetében a nemzetközi porondon, lengyel, német, szlovák termelői szervezetekkel való megmérettetést jelenti. Ebből az következik, hogy a szövetkezet egyre kevésbé tudja ellátni társadalmi funkcióit, amelyet az utóbbi harminc évben betöltött azzal, hogy a város és térsége jelentős kistermelői rétegei számára segíti a piacra jutást, miközben kicsikarja a technológiai igazodást, és ezzel a túlélés feltételeit is. A szerzők rámutatnak arra, hogy az erősödő globális nyomás növekvő gazdasági, társadalmi és környezeti igazságtalanságokkal jár. Ezek az igazságtalanságok a helyi erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségében, a közös eredményekből való részesedés különbségeiben, a kiszolgáltatottság, függőség erősödésében, és az egyre kevesebbek számára egyre nagyobb hasznot hozó tevékenység egyre szélesebb kört érintő negatív hatásaiban, vagyis a negatív externáliák társadalmi és térbeli terjedésében jelennek meg (Velkey, Mihály, Gál 2021).

A tematikus szám második (Helyi fejlesztések és közpolitikák közötti feszültségek) blokkja a helyi és nemzeti fejlesztéspolitikai és közigazgatási intézmények változásait és mindezek lokális viszonyokra gyakorolt hatásait járja körül. Ezt a témakört is egy interjú vezet be. Husz Ildikó, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató csoport tudományos főmunkatársa a mintegy másfél évtizede elindított és immár a negyedik pályázati ciklusban járó kistérségi/járási gyerekesély programok tapasztalatairól számol be. Az interjúban Husz Ildikó kitér arra, hogy a program milyen átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedben, és hogy a módosulások miként illeszkedtek a közpolitikai, elsősorban szociál- és fejlesztéspolitikai változásokhoz. Alapvető kérdés, hogy a programhoz kapcsolódó fejlesztések milyen intézményi és társadalmi változásokat tudtak elérni a leghátrányosabb helyzetű térségekben, településeken. Husz Ildikó felhívja a figyelmet az intézményrendszer elmaradt modernizációjára, a rugalmatlan, a helyi viszonyokra, települési adottságokra nem reflektáló, egyre több kötelező megvalósítási elemet előíró pályázati konstrukcióra, az ágazati egyeztetés hiányára, amely helyi szinten szinergiák helyett gyakran párhuzamosságokat okoz a fejlesztések között és gúzsba köti a településen dolgozó szakembereket.

Az interjút Kovai Cecília és Szőke Alexandra tanulmánya helyezi lokális kontextusba, amely Biztos Kezdet házakban és tanodákban végzett antropológiai terepkutatás alapján mutatja be, hogy a térbeli-társadalmi pozícióból származó hátrányok kompenzálására irányuló, a gyermekkori esélyek növelését célzó programoknak milyen strukturális körülményekkel kell megküzdeniük, és azok hogyan befolyásolják társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásukat. A hátrá-

nyos helyzetű gyermekek esélyeinek kiegyenlítésében a két legfontosabb intézményé váló kezdeményezést az a felismerés hívta életre, hogy az alapszolgáltatások intézményei nem képesek ellensúlyozni a fennálló térbeli és társadalmi egyenlőtlenségeket sőt inkább mélyítik azokat. Vagyis mindkét program kialakulásában jelentős szerepet játszanak különböző társadalomkritikai diskurzusok, amelyek a fejlesztendő célcsoport helyzetét elsősorban a fennálló gazdasági, társadalmi viszonyokkal, a hazai intézményrendszer hiányosságaival, valamint a hátrányos etnikai megkülönböztetéssel magyarázzák. Kovai és Szőke tanulmányukban nem csak arra keresik a választ, hogy a programok közpolitikai beágyazottsága hogyan hat azok mozgásterére, és mennyire követik az eredeti közpolitikai célokat, hanem hogy lokális szinten hogyan zajlik az egyeztetési folyamat, miként lesznek összehangolhatók a különböző résztvevők érdekei, értékei és ambíciói. Vagyis, hogy milyen strukturális kényszerek befolyásolják a programok helyi megvalósulását, egyeztetési folyamatait, és hogy ezek az egyeztetési folyamatok hogyan tudják esetenként kijátszani, felülírni az őket meghatározó strukturális adottságokat. Tanulmányukban a szerzők nem a programok megvalósulásának kritikájára, hanem arra helyezik a hangsúlyt, hogy a fejlesztői projektek az adott lokális kontextusban hogyan próbálják kezelni azt az ellentmondást, amely a fennálló strukturális feltételekhez történő kényszerű igazodás és e feltételek hatásának megváltoztatására irányuló fejlesztői tevékenység között feszül (Kovai, Szőke 2021).

A lokalitásban zajló fejlesztői tevékenységektől elmozdulva, Keller Judit és Virág Tünde tanulmánya a horizontális és vertikális intézményi keretek és működési mechanizmusok vizsgálatára fókuszálva azt elemzi, hogy az állam által kialakított fejlesztéspolitika intézményi és szabályozási keretei milyen mozgásteret kínálnak a helyi szintnek a „telepfelszámolás”, azaz a szegregációs folyamatok megállítására, a lakóhelyi szegregáció oldásának kezelésére. Egy jó gyakorlatnak tartott eset alapján a szerzők bemutatják, hogy a fejlesztéspolitika által biztosított lehetőségek mennyiben találkoznak a helyi adottságokkal és tudással, valamint a lokális igényekkel, lehetőségekkel és elköteleződéssel, s hogy a fejlesztési elképzelések megvalósításához helyi szinten milyen erőforrásokat lehet és kell mozgósítani. Megállapítják, hogy ha a nemzeti szintű közpolitika általános elvei és az intézményrendszer működése ellentétesek a helyalapú fejlesztés intézményi logikájával és annak céljaival, akkor a helyi fejlesztési beavatkozások a nemzeti kormányok politikai céljainak megfelelően módosulnak. Azaz a helyi adottságokra építő fejlesztési beavatkozások rendkívül sebezhetőek a politikával, különösen a politikai változásokkal szemben. A tanulmány egyik központi megállapítása, hogy a helyalapú fejlesztések hatékonysága szempontjából kulcsfontosságú az állam területi igazságosság iránti elköteleződése. A központi állam elköteleződése stabilitást hozhat a helyi és központi állami szint közötti viszonyok kormányzásába, és lehetővé teheti azokat a strukturális változásokat, amelyekbe ágyazódva a helyalapú fejlesztések pontoszerű beavatkozásai hosszú távon

kiszélesíthetők. Ez az állami elköteleződés azt is jelenti, hogy az állam a közpolitikai döntések előkészítésében és megvalósításában a közjavak minél szélesebb társadalmi rétegeknek felkínált elérését, a közszereplők konszenzusával meghatározott közjót tekinti mérvadónak. Az esettanulmány ugyanakkor éppen arra világít rá, hogy a központi állam elköteleződése nélkül a helyalapú fejlesztések pontszerű beavatkozásai nem képesek beágyazódni a közpolitika intézményrendszerébe (Keller, Virág 2021b).

A tematikus szám utolsó két tanulmánya a periférikus területek önkormányzatainak pozícióit, mozgásterét vizsgálja. Pálné Kovács Ilona tanulmánya Baranya megye választási eredményeinek elemzésén keresztül a térbeli és a közhatalmi pozíció közötti összefüggéseket vizsgálja. A különböző tudományterületek felől közelítő centrum-periféria elméletek központi állítása, hogy a centrum és a periféria közötti aszimmetrikus hatalmi viszonyokból következően a centrum halmozódó előnyei mellett erősödik a perifériák függése a centrumtól. Pálné Kovács tanulmánya azt vizsgálja, hogy a hatalmi és a térbeli periférikus pozícióból következő kettős hátrányt milyen mértékben képes a periférián elhelyezkedő lokalitás aktivitása megváltoztatni. A kérdésnek különös aktualitást ad, hogy a hazai kormányzati, önkormányzati viszonyrendszer utóbbi évtizedben végbe ment átalakulása során az önkormányzatok folyamatosan veszítettek pozíciójukból, forrásaikból. A legszűkebb mozgástérrel nyilvánvalóan azok a periférikus helyzetű települések rendelkeznek, amelyek nem képesek saját erőforrásokat mozgósítani, és a fejlődési és hatalmi központoktól távol helyezkednek el. Ezek azok a települések, amelyek a hazai és európai uniós fejlesztési programokban sem képesek partnerként fellépni és autonóm szereplőkké válni. A folyamatban levő kutatás eddigi eredményei szerint a legfontosabb erőforrás mindenképpen a közhatalom birtoklása. A helyi elit körébe tartozó megkérdezettek többsége szerint ugyanakkor a helyi ismertség, a személyes tulajdonságok fontosabbak a felsőbb irányítási szintekkel való kapcsolatoknál. A kutatás első eredményei alapján Pálné Kovács azt feltételezi, hogy az emberek politikai magatartása, az elitről és a hatalomról alkotott véleménye kevésbé függ a térbeli pozíciótól, a település „sikerességétől” (Pálné Kovács 2021).

Végül Németh Sarolta és Matti Fritsch egy periférikus fekvésű, elnéptelenedéssel és forráshiánnyal küzdő finn kisvárosban készült esettanulmány alapján mutatja be, hogy a helyi önkormányzásban és döntéshozatalban miképp kapcsolhatók össze a hatékonyság és demokratikus elszámoltathatóság egymástól eltérő céljai és feltételei. Az esettanulmány arra keresi a választ, hogy milyen megfontolások vezérel(het)ik a helyi döntéshozókat a település új fejlesztési stratégiájának hatékony kivitelezése és a demokratikus elszámoltathatóság közötti egyensúly biztosításában, illetve, hogy mit érhet el csupán a döntési és kormányzási folyamatainak megújításával egy számos területi hátránnyal szembenéző kisváros önkormányzata. Az esettanulmány rávilágít arra, hogy az önkormányzat hatékonysága és eredményessége nem választható el elszámoltathatóságától és legiti-

mitásától. A település vezetőinek a különböző helyi érdekcsoportokkal és a település lakóival közös, reflektív tanulási folyamatokban kell részt vennie ahhoz, hogy optimális választ találjanak az olyan problémákra, mint a népesség tartós csökkenése, a képzett munkaerő elvándorlása, a vállalkozások hiánya. Ha azonban az önkormányzati fejlesztési döntések a vállalkozói érdekek képviselője felé mozdulnak el, megbillenhet az egyensúly a kormányzás hatékonysága és a helyi lakosok tervezésbe, döntésekbe való bevonása, vagyis az önkormányzat demokratikus elszámoltathatósága között. A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy külső támogatás hiányában a helyi „öngyógyító” folyamatok eredményei rövid életűnek és sérülékenynek bizonyulhatnak (Németh, Fritsch 2021).

Jegyzet

- 1 Témavezető: James Scott, University of Eastern Finland

Irodalom

- Benedek J. (2019): A társadalmi igazságosságtól a térbeli igazságosságig. In Kocziszky Gy. (szerk.): *Etikus közgazdaságtan*. Magyar Nemzeti Bank (MNB), Budapest, 100–115.
- Blomley, N. (2009): Social justice. In: Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M.J., Whatmore, S. (eds.): *The Dictionary of Human Geography* 5th Edition. Wiley-Blackwell, Malden (USA), Oxford (UK), Chichester (UK), 694–695.
- Brooks, E., Kovács, K. (2021): Interventions and resistance: institutional environment and local level autonomy in LEADER. A comparative study. *Tér és Társadalom*, 4., 104–131. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3390>
- Dikeç, M. (2001): Justice and the Spatial Imagination. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 10., 1785–805. <https://doi.org/10.1068/a3467>
- England, K. (1994): From “social justice and the city” to womenfriendly cities? Feminist theory and politics. *Urban Geography*, 7., 628–643, DOI:10.2747/0272-3638.15.7.628
- Faragó L. (szerk.) (2018): *Kortárs térelméletek kelet-közép-európai kontextusban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- Fainstein, S. S. (2010): *The Just City*. Cornell University Press, Ithaca and London
- Fehér K., Németh K., Zsibók Zs. (2016): Társadalmi egyenlőtlenségek városi terekben. Beszámoló a Társadalmi-térbeli egyenlőtlenségeket kutató horizontális műhely konferenciájáról. *Tér és Társadalom*, 2., 153–160. <https://doi.org/10.17649/TET.30.2.2783>.
- Hadjimichalis, C. (2011): Uneven geographical development and socio-spatial justice and solidarity: European regions after the 2009 financial crisis. *European Urban and Regional Studies*, 3., 254–274. DOI: 10.1177/0969776411404873
- Harvey, D. (1973): *Social Justice and the City*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD
- Harvey, D. (1992): Social justice, postmodernism and the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 16., 588–601.
- Harvey, D. (1996): *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Blackwell, Malden, MA
- Holloway, S. L. (1998): Geographies of justice: preschool-childcare provision and the conceptualisation of social justice. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 16., 85–104.
- Jones, R., Moisio, S. M., Weckroth, M. T. K., Woods, M., Luukkonen, J. M., Mayer, F., Miggelbrink, J. (2019): Re-conceptualising Territorial Cohesion through the Prism of Spatial Justice: Critical

- Perspectives on Academic and Policy Discourses. In: Lang, T., Görmar, F. (eds.): *Regional and local development in times of polarisation: Re-thinking spatial policies in Europe*. Palgrave Macmillan, Singapore, 97–119. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-1190-1>
- Keller J. (2020): “Csepp a tengerben” – Gyerekesély program az Encsi kistérségben/járásban avagy a helyi adottságokra építő fejlesztések lehetőségei, *Tér és Társadalom*, 4., 45–70. <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3309>
- Keller J., Virág T. (2019): Possibilités et contraintes des projets de développement fondés sur le lieu : comment atténuer les dépendances hiérarchiques dans un quartier en difficulté, = Possibilities and Constraints of Place-Based Development Projects to Temper Hierarchical Dependencies in a Deprived Neighbourhood. *Justice spatiale / Spatial justice*, 13 <http://www.jssj.org>
- Keller, J., Virág, T. (2021a): A drop in the sea or catalyst for change: diverse effects of the place-based approach in Europe. *European Planning Studies*, DOI:10.1080/09654313.2021.1928047
- Keller J, Virág T. (2021b): Intézményi környezet és fejlesztések: elköteleződések szabta lehetőségek a telepprogramok megvalósításában. *Tér és Társadalom*, 4., 190–214. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3371>
- Knopp, L. (1994): Social justice, sexuality, and the city. *Urban Geography*, 7., 644–660, DOI: 10.2747/0272-3638.15.7.644
- Kovai C., Szőke A. (2021): A „siker kovácsai”: a Biztos Kezdet gyerekházak és a tanodák intézményesülésének dilemmái. *Tér és Társadalom*, 4., 166–189. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3380>
- Laws, G. (1994): Social justice and urban politics: an introduction. *Urban Geography*, 7., 603–622. <http://dx.doi.org/10.2747/0272-3638.15.7.603>
- Lees, L. (2014): The urban injustices of new labour’s “New Urban Renewal”: The case of the Aylesbury Estate in London. *Antipode*, 4., 921–947. DOI:10.1111/anti.12020
- Lefebvre, H. (1991) [1974]: *The production of space*. Blackwell, Oxford
- Madanipour, A., Shucksmith, M., Brooks, E. (2021): The concept of spatial justice and the European Union’s territorial cohesion. *European Planning Studies* <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1928040>
- Málovics G., Mihók B., Pataki G., Szentistványi I., Roboz Á., Balázs B., Nyakas S. (2014): Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom*, 3., 66–84. <https://doi.org/10.17649/TET.28.3.2589>
- Merrifield, A., Swyngedouw, E. (1996): Social justice and the urban experience: an introduction. In: Merrifield, A., Swyngedouw, E. (eds.): *The Urbanization of Injustice*. Lawrence & Wishart, London, 1–17.
- Morange, M., Fol, S. (2014): City, neoliberalisation and justice. *Justice spatiale | Spatial justice*, 6 juin, <http://www.jssj.org>
- Móricz Á. (2012): A térbeli igazságosság nyomában. Edward W. Soja: Seeking spatial justice. (University of Minnesota Press, Minneapolis, USA, 2010, 256 o.), *Tér és Társadalom* 2., 108–114. <https://doi.org/10.17649/TET.26.2.2063>
- Nagy G. (2019): Ellátás és ellátatlanság – köz- és piaci szolgáltatások területi-települési egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 2., 124–143. <https://doi.org/10.32643/fk.143.2.3>
- Nagy Gy. (2020): *A környezeti igazságosság térbeli vizsgálatának lehetőségei Magyarországon*. Szegedi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, Disszertáció
- Nagy, Gy. (2021): Environmental justice and its geographical aspects in Hungary. *Tér és Társadalom*, 4., 76–103. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3373>
- Newman, K. (2009): Social Justice, Urban. In: Kitchin, R., Thrift, N. (eds.): *International Encyclopedia of Human Geography*. Elsevier, Amsterdam, Vol. 10., 194–198.
- Németh S., Fritsch, M. (2021): Hatékonyság és demokrácia: helyi kormányzási dilemmák a finn periferián. *Tér és Társadalom*, 4., 241–259. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3368>
- Pál, V., Boros, L. (2010): The relationship between health policy and spatial justice – the case of Hungary (Odnos između zdravstvene politike i smestajnih zdravstvenih kapaciteta – Slučaj Madarske). *Megatrend Review / Megatrend Revija*, 1., 249–264.
- Pálné Kovács I. (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei. *Tér és Társadalom*, 4., 215–240. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3372>

- Pirie, G. (1983): On spatial justice. *Environment and Planning A*, 4., 465–473.
- Rawls, J. (1997) [1971]: *Az igazságosság elmélete*. Osiris, Budapest
- Smith, D. M. (1994): Social justice and the post-socialist city. *Urban Geography*, 7., 612–627, DOI: 10.2747/0272-3638.15.7.612
- Smith, D. M. (1997): Back to the good life: towards an enlarged conception of social justice. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15., 19–35. <https://doi.org/10.1068/d150019>
- Smith, D. M. (2000): Social justice revisited. *Environment and Planning A*, 32., 1149–1162. <https://doi.org/10.1068/a3258>
- Soja, E. (2009): The city and spatial justice. *Justice spatiale /Spatial justice*, n. 01 septembre / september <http://www.jssj.org>
- Soja, E. (2010): Spatializing the urban, Part I. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 6., 629–635. <http://dx.doi.org/10.1080/13604813.2010.539371>
- Tagai G. (2018): Az abszolút tér ideájának filozófiai gyökerei és hatása a kortárs tértudományokra. In: Faragó L. (szerk.): *Kortárs térelméletek kelet-közép-európai kontextusban*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 31–52.
- Tagai G. (2021): Igazságos szolgáltatások? A közérdekű szolgáltatások fejlesztésének hatása a társadalmi-térbeli viszonyokra. *Tér és Társadalom*, 4., 33–59. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3369>
- Velkey G., Mihály M., Gál I. (2021): A „szentesi modell” s napjaink versenyképességi kihívásai – növekvő gazdasági, társadalmi és környezeti kockázatok. *Tér és Társadalom*, 4., 132–157. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3376>
- Vincze, E. (2021): Manifestations of spatial injustice and institutional practices reproducing them. A view on neoliberal spatial planning regime creating territorial unevenness in Romania. *Tér és Társadalom*, 4., 60–75. <https://doi.org/10.17649/TET.35.4.3367>
- Virág, T., Jelinek, Cs. (2019): Courtiers en développement et projets fondés sur le lieu dans des quartiers urbains en difficulté. Le cas de Pécs en Hongrie = Development Brokers and Place-Based Projects in Deprived Urban Neighbourhoods: The Case of Pécs, Hungary. *Justice spatiale / Spatial justice*, 13., 1–22. <http://www.jssj.org>
- Young, I. M. (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton, NJ